

Малкіна Ганна Миколаївна

*Доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0002-2307-4702>

e-mail: g.m.malkina@knu.ua

Федорченко Володимир Миколайович

*Кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0002-3864-9660>

e-mail: polit-nauk@ukr.net

АВТОРИТАРНИЙ ВИКЛИК ДЕМОКРАТІЯМ: МЕХАНІЗМИ ПІДРИВУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ

Резюме

У статті досліджуються авторитарні виклики сучасним демократіям крізь призму стійкості демократичних інститутів. На основі класичних і новітніх підходів до розуміння демократії, авторитаризму та гібридних режимів уточнюється понятійний апарат і обґрунтовується використання категорій демократичної ерозії та демократичного відступу. Показано, що авторитарний виклик має як зовнішній, так і внутрішній вимір: від цілеспрямованого втручання авторитарних держав у виборчі процеси, інформаційний простір та економічну безпеку до антидемократичних практик електорально легітимованих еліт, які демонтують механізми стримувань і противаг, підбивають верховенство права, звужують простір громадянських свобод. Особлива увага приділяється умовам підтримання демократичного балансу в умовах криз. Розкривається багатовимірний характер стійкості демократії, що поєднує інституційні, структурні та агентні виміри й залежить від балансу підрежимів виборчої конкуренції, участі громадян, правової держави та ефективної підзвітності влади. Запропоновано аналітичну рамку, яка дозволяє простежити, як взаємодія зовнішніх авторитарних впливів та внутрішніх антидемократичних тенденцій сприяє поступову трансформацію консолідованих демократій у дефектні

або гібридні режими без формальної ліквідації демократичних інститутів. Зроблено висновок, що ключем до підвищення стійкості демократій є не лише вдосконалення інституційного дизайну, а й посилення спроможності громадянського суспільства та міжнародних організацій виступати ефективними запобіжниками авторитарної узурпації влади.

Ключові слова: демократія; авторитаризм; гібридні режими; конкурентний авторитаризм; демократична ерозія; демократичний відступ; стійкість демократії; зовнішній авторитарний вплив; внутрішні авторитарні тенденції.

Вступ

Упродовж останніх десятиліть демократичні режими розглядалися як домінуючий і майже незворотний тренд глобального розвитку. Втім, з другої половини 2010-х років дедалі виразніше фіксується протилежна динаміка: автократизація, поширення конкурентного авторитаризму та криза довіри до політичних інститутів. Занепад демократій відбувається не через відкриту відміну виборів, а через поступову ерозію ключових інституцій — верховенства права, незалежних медіа, стримувань і противаг, реальної конкуренції та громадянської участі.

Попри значний обсяг досліджень феноменів демократичної ерозії та «демократичного відступу», досі бракує концептуальних рамок, які б одночасно відображали багатовимірний характер демократії та різноспрямовані механізми авторитарного впливу. У наявній літературі авторитарний виклик зазвичай або звужується до наслідків зовнішньополітичної активності недемократичних держав, або пояснюється внутрішньою деградацією демократичних інститутів під впливом популізму, олігархізації чи корупції. Натомість взаємодія цих вимірів і її роль у трансформації консолідованих демократій у дефектні чи гібридні режими без формального згортання виборчої архітектури досліджена недостатньо. Відтак постає потреба у розробленні теоретико-аналітичного підходу, який дозволив би інтерпретувати авторитарний виклик як комплексний процес та оцінювати стійкість демократичних інститутів із урахуванням їхньої структурної взаємозалежності.

Методи дослідження

У статті застосовано комплекс взаємодоповнювальних якісних методів політичної науки. Теоретико-концептуальний аналіз використовується для уточнення понятійного апарату демократії, авторитаризму, гібридних та дефектних демократичних режимів, а також категорій демократичної ерозії, демократичного відступу та стійкості демократії на основі класичних і сучасних теорій. На цій основі реконструюється концептуальна рамка

дослідження та виокремлюються ключові виміри авторитарного виклику демократичним інститутам.

Системний підхід дозволив розглянути демократію як цілісний політичний режим, що складається з взаємопов'язаних підрежимів (виборчої конкуренції, громадянської участі, верховенства права, горизонтальної підзвітності, ефективної влади обраних представників) і функціонує як взаємозалежна інституційна конфігурація. Додатково використано порівняльний інституційний аналіз та елементи якісного кейс-аналізу: емпіричні приклади втручання у виборчі процеси, ерозії верховенства права й звуження простору громадянських свобод у низці країн залучаються як ілюстративна база для перевірки аналітичних припущень. Джерельну основу становлять наукові публікації з теорії демократії і авторитаризму, а також аналітичні звіти міжнародних організацій.

Результати дослідження

Сучасна дискусія про стійкість демократій неможлива без уточнення базових понять, які описують як саму демократію, так і форми її підриву з боку авторитарних режимів та внутрішніх антидемократичних тенденцій. Уточнення дефініцій, що використовуються в даному дослідженні, має подвійне завдання: з одного боку, відмежування демократії від авторитаризму та гібридних режимів, а з іншого — окреслення підходів до аналізу стійкості демократичних інститутів у ситуації посилення авторитарного виклику. Саме через призму цих понять і концепцій надалі інтерпретуватимуться як емпіричні приклади, так і загальні *висновки*.

У політичній науці демократія традиційно розглядається як політичний режим, що поєднує конкурентні вибори, широкий спектр політичних прав і громадянських свобод, а також інституційні механізми стримувань і противаг між гілками влади. У своїй фундаментальній праці «Поліархія. Участь і опозиція» Роберт Даль пропонує розуміти демократію як таку, що «має як мінімум два виміри: публічна політична конкуренція та право на участь у владі» [1, с. 18]. Мінімалістські підходи акцентують увагу передусім на процедурі вільних і чесних виборів за умов конкуренції еліт. Класичне формулювання Й. Шумпетера визначає, що «демократичний метод — це такий інституційний механізм ухвалення політичних рішень, за якого індивіди набувають право приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» [2]. Натомість більшість розширених трактувань демократії наголошують на значенні верховенства права, захисту прав меншин, незалежності судової влади, свободи слова та асоціацій. У цьому ключі Ф. Шміттер і Т. Карл у статті «Чим є і чим не є демократія» підкреслюють, що «сучасна політична демократія — це система врядування, в якій правителі є підзвітними громадянам за свої дії у публічній сфері» [3, с. 76], тобто роблять акцент на підзвітності правителів через конкурентні механізми

представництва. Для цілей даного дослідження демократія розуміється не лише як виборча процедура, а як комплекс інститутів і норм, що обмежують державну владу та забезпечують участь і вплив громадян на політичний процес.

Авторитаризм, навпаки, характеризується концентрацією влади в руках вузької еліти або лідера, обмеженням політичної конкуренції та контролем над ключовими інститутами представництва. У авторитарних режимах вибори, якщо й проводяться, часто мають формальний, легітимаційний характер, а не слугують реальним механізмом зміни влади. Порушення прав людини, контроль над ЗМІ, тиск на опозицію та громадянське суспільство є типовими ознаками такого типу режимів. Важливо підкреслити, що авторитаризм сьогодні нерідко набуває адаптивних, «модернізованих» форм: замість відкритого насильства використовуються юридичні інструменти, регуляторні практики та маніпулятивні інформаційні технології.

Між демократією та авторитаризмом розташовується спектр гібридних режимів, які поєднують формальні демократичні інститути з суттєвими обмеженнями політичної конкуренції та громадянських свобод. Концепції «конкурентного авторитаризму», «електорального авторитаризму» чи «керованої демократії» описують ситуації, коли вибори існують, але правила гри систематично спотворюються на користь владного режиму. Як підкреслюють С. Левицький та Л. Вей, «У змагальних авторитарних режимах формальні демократичні інститути широко розглядаються як головний засіб здобуття та здійснення політичної влади» [4]. Однак саме ці інститути систематично використовуються владою для створення нерівного «ігрового поля». Політична опозиція допускається до участі, однак перебуває в нерівних умовах через контроль влади над ресурсами, ЗМІ, судами та адміністративним апаратом. У таких режимах демократичні інститути стають інструментами утримання влади, а не механізмами її періодичної зміни.

Важливо також окремо виділити поняття «демократичної ерозії» та «демократичного відступу» (*democratic backsliding*). На відміну від різкого і відкритого зламу режиму внаслідок, наприклад, державного перевороту або відміни виборів, ерозія демократії часто відбувається поступово, через дрібні, але систематичні зміни у правилах гри шляхом довільної інтерпретації конституційних норм та практик застосування виборчого законодавства. Американська дослідниця Ненсі Бермео пропонує лаконічне визначення, згідно з яким демократичний відкат розуміється як спричинене державою послаблення або демонтаж політичних інститутів, які підтримують чинну демократію, підкреслюючи роль державних акторів у підриві інститутів [5, с. 7]. Ці процеси нерідко супроводжуються посиленнями на «законність», «національну безпеку» або «необхідність стабільності».

Саме в цьому поступовому вимірі найбільш виразно проявляється авторитарний виклик демократіям: формально інститути зберігаються, але їх зміст трансформується.

У цьому контексті «авторитарний виклик» можна описати як сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, що сприяють посиленню авторитарних практик, підриву демократичних норм і перетворенню демократичних за своєю суттю інститутів на інструменти концентрації влади. Зовнішній вимір включає вплив авторитарних держав, які здійснюють політичний, економічний та інформаційний тиск на демократії. Внутрішній вимір охоплює дії політичних акторів усередині демократичних систем, що використовують демократичні процедури для антидемократичних цілей.

Таким чином, базова понятійна рамка ґрунтується на розрізненні трьох рівнів: консолідованих демократичних режимів, відкритого авторитаризму та гібридних (проміжних) політичних режимів, а також на фіксації динамічного процесу ерозії інститутів, що може зміщувати політичну систему з одного типу режиму до іншого. Саме в цій динаміці авторитарний виклик набуває свого найбільш актуального значення.

Теоретичні підходи до дослідження стійкості демократичних режимів еволюціонували від зосередження на умовах «демократичного переходу» до аналізу механізмів «демократичної консолідації», а останніми десятиліттями — до вивчення «демократичної стійкості», тобто здатності демократичних інститутів протистояти кризам та авторитарному тиску. Показово, що перший звіт Міжнародного інституту демократії та електоральної допомоги (International IDEA) під назвою «Глобальний стан демократії» (2017) був присвячений результатам дослідження викликів та ризиків для демократії, а також умов, що роблять можливою її стійкість, тим самим концептуалізуючи стійкість як поєднання вразливостей і ресурсів адаптації [6].

Класичні концепції демократичної консолідації, зокрема дослідження Х. Лінца і А. Штепана підкреслювали важливість інституційного оформлення режиму, формування стабільних партійних систем, легітимності конституційних правил для основних політичних акторів, а також внутрішнього прийняття демократії як «єдиної гри без альтернативи» [7, с. 29]. Поки ключові еліти вважають демократичні процедури основою вирішення політичних конфліктів, режим зберігає високий рівень стійкості. У цьому сенсі стійкість розуміється як відсутність реальних альтернатив демократії в очах як еліт, так і значної частини суспільства.

Разом з тим сучасні виклики показали, що формальне завершення переходу до демократії не гарантує її незворотності. Сам факт проведення виборів і наявності базових демократичних інститутів не захищає від поступового зміщення у бік гібридних чи авторитарних політичних режимів. Як

зазначається у звіті Інституту Демократії («Varieties of Democracy Institute») за 2019 рік, «тенденція до автократизації триває і майже третина населення світу живе в країнах, що переживають автократизацію, це суттєвий занепад демократії» [8], що підкреслює глобальність проблеми. У відповідь на це в демократичній теорії утверджується поняття «демократичної стійкості», яке фокусується не лише на структурних характеристиках режиму, а й на його здатності адаптуватися до кризових ситуацій без руйнування базових принципів. Резильєнтність включає здатність інститутів витримувати тиск, коригувати власні процедури, усувати зловживання та відновлювати баланс влад.

Окремі теоретичні підходи аналізують стійкість демократичних режимів крізь призму інституційного дизайну та розподілу владних повноважень. Парламентські чи напівпрезидентські системи, пропорційні чи мажоритарні виборчі системи, ступінь незалежності судової влади — усі ці параметри можуть як підсилювати, так і послаблювати здатність режиму протистояти авторитарним тенденціям. Як наголошує німецький політолог Вольфганг Меркель, демократичні режими складаються з кількох взаємопов'язаних підрежимів, і саме від їхнього балансу залежить, чи залишиться демократія «вбудованою», чи перетвориться на дефектну форму [9, с. 40]. Наприклад, надмірна концентрація повноважень в руках однієї інституції за відсутності ефективних механізмів стримувань і противаг створює сприятливий ґрунт для поступової узурпації влади, навіть якщо формально процедура виборів зберігається.

Ще один важливий підхід пов'язаний із аналізом ролі політичної культури та громадянського суспільства. Демократія виявляється більш стійкою там, де громадяни мають досвід участі в публічній політиці, де існують розгалужені мережі громадських організацій, незалежні медіа та інші посередницькі інституції між суспільством і державою. У доповіді International IDEA за 2017 рік підкреслюється, що стійкість демократії спирається не лише на формальні правила, а й на «активне, організоване й поінформоване громадянство», здатне протистояти згортанню прав і свобод [6]. Вони здатні не лише мобілізувати опір спробам авторитарного зсуву, але й здійснювати постійний громадський контроль за владою. У протилежному випадку, за умов політичної апатії та низького рівня довіри до інститутів, авторитарні практики можуть бути впроваджені майже безперешкодно.

У сучасних працях все частіше робиться наголос на взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів стійкості. Міжнародні організації, наднаціональні інституції, регіональні союзи можуть виступати як додаткові «запобіжники», створюючи стимули для збереження демократичних стандартів та накладаючи політичні або економічні санкції за їх порушення.

Як зауважує американський політолог Тімоті Сіск, міжнародні норми й інститути можуть «розширювати простір для демократичної політики», але водночас «не усувають повністю можливість внутрішньої ерозії демократичних правил» [10]. Водночас зростання впливу авторитарних держав, які пропонують альтернативні моделі розвитку або виступають як джерело ресурсів, здатне послаблювати ці стимули й створювати нові вікна можливостей для внутрішніх авторитарних акторів. С. Левицький та Л. Вей показують, що підтримка з боку зовнішніх авторитарних патронів часто «послаблює міжнародний тиск» та забезпечує ресурсну базу для режимів конкурентного авторитаризму [5, с. 9].

Важливо підкреслити, що у всіх цих підходах стійкість демократії розглядається як багатовимірне явище, що поєднує інституційні, структурні та агентні складові. Інституційні — це формальні правила та органи влади; структурні — соціально-економічні умови, рівень нерівності, тип економічної моделі; агентні — стратегія та цінності політичних еліт, поведінка громадян, роль лідерів думок. Німецький політолог Марк Бюльман зі співавторами описують демократію як «комплексний, багатовимірний конструкт», у якому якість режиму залежить від одночасного функціонування кількох вимірів — від правової держави до участі громадян [11]. Авторитарний виклик проявляється саме в перетині цих вимірів: він може посилювати вразливості інституцій, загострювати структурні проблеми та стимулювати акторів до антидемократичних стратегій.

У рамках даного дослідження стійкість демократичних інститутів розумітиметься як їхня здатність зберігати базові демократичні функції: конкурентність виборів, реальне розмежування влад, захист прав і свобод, автономію ключових органів контролю при зростаючому авторитарному тиску. Це передбачає не лише фізичне збереження інститутів, а й збереження їх змісту. Демократичні інститути можуть формально існувати, але фактично втратити свою сутність. У такому разі йдеться не про стійкість, а про трансформацію в бік гібридного або авторитарного режиму.

Авторитарний виклик демократіям виявляється не тільки в існуванні альтернативних, недемократичних моделей політичного устрою, але й у конкретних практиках, за допомогою яких авторитарні та гібридні режими впливають на демократичні системи. Йдеться як про прямий зовнішній вплив, так і про внутрішні процеси, котрі трансформують демократичні інститути зсередини. Для аналізу стійкості демократій важливо розмежувати ці два виміри, водночас усвідомлюючи їхню глибоку взаємозалежність: зовнішні авторитарні впливи часто підсилюють уже наявні внутрішні вразливості, а внутрішні антидемократичні тенденції створюють «вікна можливостей» для успішнішого зовнішнього втручання.

Зовнішній авторитарний вплив можна визначити як цілеспрямовані дії авторитарних або напівавторитарних (гібридних) режимів, спрямовані на послаблення демократичних інститутів в інших країнах, зміну балансу сил у їхніх політичних системах або підірив довіри до демократичних норм. Цей вплив набуває різних форм: від «жорстких» інструментів економічного або безпекового тиску до «м'яких» механізмів інформаційної, ідеологічної та культурної експансії.

Однією з ключових форм зовнішнього авторитарного впливу є втручання у виборчі процеси. Воно може здійснюватися через кібератаки на інфраструктуру виборів, оприлюднення компрометуючих матеріалів, підтримку окремих політичних сил, а також через таргетовані кампанії дезінформації, що підривають довіру до інститутів і посилюють поляризацію. У цьому контексті Е. Хумпрехт, Ф. Ессер та П. ван Аелст підкреслюють, що онлайн-дезінформація розглядається як один із головних викликів для сучасних демократій [12, с. 218]. Прикладами стали російські операції впливу під час президентських виборів у США 2016 року та низка кібератак і дезінформаційних кампаній у державах Є. С. Важливим інструментом є також економічний та енергетичний тиск. Авторитарні режими можуть використовувати асиметричну залежність — доступ до ринків, кредитів чи енергоресурсів — для впливу на політичні рішення демократичних урядів або підтримки лояльних до них сил. Газові кризи між Росією та Україною 2006 і 2009 років показали, як енергетичні ресурси перетворюються на важіль політичного шантажу щодо України та держав ЄС, стимулюючи подальшу диверсифікацію енергопостачання.

Значну роль відіграють інструменти «м'якої сили», коли авторитарні держави формують привабливий образ власного політичного устрою та делегітимізують західні демократичні моделі. Через контрольовані медіа, освітні програми та культурні проекти просувається теза про «неефективність» ліберальної демократії й водночас — про «стабільність» авторитарних режимів. Російські й китайські міжнародні медіа послідовно відтворюють наративи про «кризу Заходу» та «ефективність» авторитарних моделей — від висвітлення пандемії COVID-19 до війни проти України, що одночасно підриває довіру до демократичних інститутів і нормалізує авторитарну практику [13].

Зовнішній авторитарний вплив проявляється й у спробах підірвати міжнародні режими та інститути, що підтримують демократію і права людини. Використовуючи статус у Раді Безпеки ООН для блокування рішень щодо власної агресивної політики та демонструючи вибіркоче ставлення до рішень Європейського суду з прав людини, Російська Федерація підриває легітимність глобальних і європейських механізмів захисту прав людини та послаблює зовнішні запобіжники для демократичних акторів.

Як показують численні дослідження демократичного відступу, найбільш небезпечні для демократії загрози часто постають ізсередини демократичних інституцій. Політичні актори, що прийшли до влади через вибори, починають поступово змінювати правила гри на свою користь. Як підкреслюють С. Левицький та Д. Зіблатт, трагічний парадокс електорального шляху до авторитаризму полягає в тому, що «вбивці демократії використовують самі інститути демократії» [14, с. 297]. Внутрішні авторитарні тенденції можна розуміти як сукупність практик, спрямованих на концентрацію влади, послаблення стримувань і противаг, нейтралізацію незалежних центрів впливу та звуження громадянських і політичних прав.

Одним із ключових механізмів є використання популістської, анти-інституційної риторики, яка протиставляє «справжній народ» «корумпованим елітам» і ставить під сумнів легітимність парламенту, партій, судів та медіа. Як показує Я. Маунк, розрив між демократичним та ліберальним виміром режиму веде до появи форм «неліберальної демократії» (демократії без прав) та «недемократичного лібералізму» (прав без демократії) [15]. В Угорщині В. Орбан, апелюючи до «неліберальної демократії» та протиставлення «угорського народу» «ліберальним елітам» і «бюрократам у Брюсселі», легітимував конституційні зміни, що посилили контроль над судами й медіа. У Венесуелі У. Чавес, протиставляючи «справжній народ» «олігархії» та традиційним партіям, поступово послабив парламент і підпорядкував судову та виборчу владу виконавчій.

Другий механізм пов'язаний із поступовою ерозією конституційних стримувань і противаг через зміну правил формування судової влади, органів конституційного контролю та виборчих комісій. У Польщі після 2015 року саме через реформування Конституційного трибуналу, запровадження дисциплінарних механізмів щодо суддів і політичний контроль над судовою радою міжнародні інституції заговорили про системне порушення принципу верховенства права.

Третій вимір стосується концентрації контролю над інформаційним простором. Через зміни медіазаконодавства, регуляторний та економічний тиск влада поступово нейтралізує критичні ЗМІ, надаючи перевагу лояльним ресурсам. В Угорщині ухвалення нового медіазакона та створення підконтрольної уряду медіаради сприяли домінуванню провладного холдингу, а в Росії розширення режиму «іноземних агентів» на медіа та журналістів супроводжується фактичним витісненням незалежних редакцій.

Четвертий вимір — використання правових інструментів для обмеження громадянських свобод. Йдеться про закони, які ускладнюють діяльність громадських організацій і криміналізують окремі форми політичного протесту під гаслами боротьби з тероризмом чи «іноземним впливом». У Туреччині широке застосування антитерористичного законодавства після

протестів у парку Гезі та спроби перевороту 2016 року стало інструментом переслідування опозиції, журналістів і активістів, істотно звузивши простір для мирного протесту.

Нарешті, внутрішні авторитарні тенденції проявляються у трансформації виборчих правил: зміні виборчої системи, маніпуляціях округами, встановленні бар'єрів для участі опозиції. У Російській Федерації запровадження «муніципального фільтра» для виборів губернаторів, що вимагає збирання підписів місцевих депутатів і голів, створило майже непереборний бар'єр для опозиційних кандидатів, зберігаючи формальну наявність виборів, але істотно обмежуючи їхню реальну конкурентність [9].

Щоб зрозуміти, яким чином зовнішні й внутрішні авторитарні впливи підривають демократію, доцільно розглянути їх тиск на ключові складові демократичної інституційної архітектури: конституційний порядок, виборчі та партійні механізми, систему верховенства права, інформаційний простір і органи контролю.

По-перше, на рівні конституційного порядку авторитарний виклик виявляється у зміні балансу влад та інтерпретації основоположних норм. Зовнішній тиск може спонукати уряд до запровадження надзвичайного стану або до ухвалення безпекових законів, які тимчасово обмежують права і свободи, але фактично стають постійною практикою. Внутрішні актори, користуючись кризовою ситуацією, можуть закріпити розширені повноваження виконавчої влади в конституції чи конституційних законах, тим самим змінюючи «правила гри» на користь більш централізованої моделі. Так, у Туреччині після запровадження надзвичайного стану 2016 року низка указів, ухвалених без парламентського контролю, стали підґрунтям для глибокої конституційної реформи, що перевела країну від парламентсько-президентської до посиленої президентської системи з істотно послабленими механізмами стримувань і противаг.

По-друге, у сфері виборів і партійної конкуренції зовнішні втручання, такі як кампанії дезінформації, фінансування лояльних сил, втручання в інформаційне поле, поєднуються з внутрішніми спробами змінити виборчі правила. Так формується подвійний тиск: з одного боку, підривається довіра до чесності виборів, з іншого — створюються інституційні бар'єри для справжньої політичної конкуренції. У результаті вибори можуть перетворюватися на процедуру легітимації наперед визначеного результату.

По-третє, система верховенства права зазнає впливу через політизацію судової влади та органів конституційного контролю. Внутрішні авторитарні тенденції проявляються в зміні процедур призначення суддів, зниженні їхньої інституційної незалежності, тиску через дисциплінарні органи. Зовнішній авторитарний вплив може посилювати ці процеси, коли авторитарні держави підтримують ті політичні сили, які зацікавлені

у «ручному» правосудді та вибірковому застосуванні закону. Порушення принципу верховенства права підриває довіру до інститутів і створює можливості для безкарного зловживання владою.

По-четверте, інформаційний простір стає одним із центральних полів авторитарного впливу. Тут поєднуються зовнішні кампанії дезінформації, пропаганди та керування громадською думкою з внутрішнім процесом монополізації медіа, тиску на незалежні видання та журналістів. У підсумку суспільство опиняється в ситуації інформаційної асиметрії, коли критичні голоси маргіналізуються, а домінуючі наративи відтворюють інтереси правлячих еліт.

По-п'яте, органи контролю та нагляду, такі як антикорупційні структури, рахункові палати, омбудсмени, виборчі комісії, стають вразливі як для внутрішнього політичного тиску, так і для зовнішніх впливів, якщо їхні рішення мають міжнародний вимір. Внутрішні актори можуть змінювати процедури формування цих органів, скорочувати їхні повноваження або блокувати фінансування. Зовнішні авторитарні режими можуть стимулювати лояльну поведінку через непрямі канали впливу, включно з корупційними практиками. Втрата автономії цих структур означає фактичний демонтаж ключових запобіжників, покликаних забезпечувати підзвітність влади.

Висновки

Узагальнюючи *результати дослідження*, слід констатувати, що авторитарний виклик сучасним демократіям має комплексний, багаторівневий характер і не зводиться ані до суто зовнішнього втручання, ані до виключно внутрішньої деградації інститутів. Показано, що процес авторитаризації найчастіше розгортається в межах формально збереженої демократичної архітектури, коли вибори, партії та інші інститути продовжують існувати, але поступово втрачають свій демократичний зміст. Саме тому для аналітики демократії недостатньо дихотомії «демократія — авторитаризм»; натомість продуктивним є використання концептів дефектних, гібридних і змагально-авторитарних режимів, а також категорій демократичної ерозії та демократичного відступу.

Застосування системного підходу дозволило розглядати демократію як сукупність взаємопов'язаних підрежимів — виборчого, правового, підзвітності, участі та ефективної влади обраних представників — і, відповідно, інтерпретувати авторитарний вплив як спрямований на руйнування саме їхньої взаємодії. Порушення балансу між цими підрежимами, зокрема через концентрацію влади в руках виконавчої гілки, вибіркоче застосування права, тиск на медіа та громадянське суспільство, призводить до того, що формально демократичні інститути починають функціонувати за

недемократичною логікою. Водночас зовнішні авторитарні впливи — через союзи, ресурси й наративи — не створюють авторитарний порядок *ex nihilo*, а нашаровуються на наявні внутрішні конфлікти й дисфункції, підсилюючи тенденції до автократизації там, де інституційна та суспільна стійкість виявляється недостатньою.

У цьому контексті стійкість демократії постає як багатовимірна характеристика, що поєднує інституційні, структурні та агентні виміри. Зроблено висновок, що підвищення цієї стійкості не може обмежуватися технічним удосконаленням виборчих правил чи формальним розширенням каталогу прав і свобод. Ключове значення мають: реальне забезпечення верховенства права; ефективні механізми горизонтальної та вертикальної підзвітності; інституційно й ресурсно спроможне громадянське суспільство; політична культура, що не толерує «повільний» демонтаж демократії з боку електорально легітимних еліт.

Перспективою подальших досліджень є поглиблений аналіз конкретних кейсів трансформації консолідованих демократій у дефектні та гібридні режими з урахуванням специфіки їхніх інституційних конфігурацій, соціально-економічних умов та зовнішньополітичного оточення. Окремого вивчення потребують механізми, за допомогою яких міжнародні організації, транскордонні мережі громадянського суспільства та про-демократичні коаліції всередині держав можуть виступати дієвими запобіжниками авторитарної узурпації влади. Таким чином, поєднання системного бачення демократії з аналізом сучасних форм авторитарного впливу створює підґрунтя для більш точного діагностування стану демократичних режимів і вироблення практичних рекомендацій щодо посилення їхньої стійкості.

Список посилань:

1. Dahl R. A. *Polyarchy: Participation and opposition*. New Haven, CT: Yale University Press, 1971. 257 p.
2. Schumpeter J. A. *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper & Brothers, 1942. 431 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://openlibrary.org/works/OL45807W/Capitalism_socialism_and_democracy
3. Schmitter P. C., Karl T. L. What democracy is... and is not. *Journal of Democracy*. 1991. Т. 2, № 3. Р. 75–88. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0033>
4. Levitsky S., Way L. A. *Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 517 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://archive.org/details/competitiveautho0000levi>

5. Bermeo N. On democratic backsliding. *Journal of Democracy*. 2016. Т. 27, № 1. Р. 5-19. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0012>
6. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. The global state of democracy: Exploring democracy's resilience. Stockholm: International IDEA, 2017. 328 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-democracy-exploring-democracys-resilience>
7. Linz J. J., Stepan A. Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
8. Varieties of Democracy Institute. Democracy facing global challenges: Democracy report 2019. Gothenburg: V-Dem Institute, 2019. 76 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.v-dem.net/documents/16/dr_2019_CoXPbb1.pdf
9. Merkel W. Embedded and defective democracies. *Democratization*. 2004. Т. 11, № 5. С. 33-58. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>
10. Sisk T. D. Elections, electoral systems and party systems: A resource guide. — Stockholm: International IDEA, 2017. 14 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.idea.int/gsod-2017/files/IDEA-GSOD-2017-RESOURCE-GUIDE-ELECTIONS.pdf>
11. Bühlmann M., Merkel W., Wessels B. The quality of democracy: Democracy Barometer for established democracies. Berlin: Hertie School of Governance, 2008. (Hertie School Working Papers. No. 22). 63 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://opus4.kobv.de/opus4-hsog/frontdoor/deliver/index/docId/80/file/520_hsog_wp_no_22.pdf
12. Humprecht E., Esser F., Van Aelst P. Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *European Journal of Communication*. 2020. Т. 35. № 3. Р. 215 – 229. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eprints.lse.ac.uk/107850/1/dit_com_2020_03_24_why_resilience_to_online_disinformation_varies.pdf
13. Dobrowolska J. A new look at Chinese disinformation: Growing convergence with Russian narratives. *Media and Social Communication*. 2022. № 1. Р. 72-81. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eprints.lse.ac.uk/107850/1/dit_com_2020_03_24_why_resilience_to_online_disinformation_varies.pdf

14. Levitsky S., Ziblatt D. How democracies die. New York: Crown Publishers, 2018. 320 p.
15. Mounk Y. The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it. Cambridge, MA; London: Harvard University Press, 2018. 375 p. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674237681>

References

1. Dahl, R. A. (1971). Polyarchy: Participation and opposition. Yale University Press. Retrieved from: <https://yalebooks.yale.edu/book/9780300015652/polyarchy/>
2. Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, socialism and democracy. Harper & Brothers. Retrieved from: https://openlibrary.org/works/OL45807W/Capitalism_socialism_and_democracy
3. Schmitter, P. C., & Karl, T. L. (1991). What democracy is... and is not. *Journal of Democracy*, 2(3), 75-88. Retrieved from: <https://doi.org/10.1353/jod.1991.0033>
4. Levitsky, S., & Way, L. A. (2010). Competitive authoritarianism: Hybrid regimes after the Cold War. Cambridge University Press. Retrieved from: <https://archive.org/details/competitiveautho0000levi>
5. Bermeo, N. (2016). On democratic backsliding. *Journal of Democracy*, 27(1), 5 – 19. Retrieved from: <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0012>
6. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2017). The global state of democracy: Exploring democracy's resilience. International IDEA. Retrieved from: <https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-democracy-exploring-democracys-resilience>
7. Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and post-communist Europe. Johns Hopkins University Press. Retrieved from: <https://jhupbooks.press.jhu.edu/title/problems-democratic-transition-and-consolidation>
8. Varieties of Democracy Institute. (2019). Democracy facing global challenges: Democracy report 2019. V-Dem Institute. Retrieved from: https://www.v-dem.net/documents/16/dr_2019_CoXPbb1.pdf
9. Merkel, W. (2004). Embedded and defective democracies. *Democratization*, 11(5), 33-58. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>
10. Sisk, T. D. (2017). Elections, electoral systems and party systems: A resource guide. International IDEA. Retrieved from: <https://www.>

idea.int/gsod-2017/files/IDEA-GSOD-2017-RESOURCE-GUIDE-ELECTIONS.pdf

11. Bühlmann, M., Merkel, W., & Wessels, B. (2008). The quality of democracy: Democracy Barometer for established democracies. Hertie School Working Papers, No. 22. Berlin: Hertie School of Governance. Retrieved from: https://opus4.kobv.de/opus4-hsog/frontdoor/deliver/index/docId/80/file/520_hsog_wp_no._22.pdf
12. Humprecht, E., Esser, F., & Van Aelst, P. (2020). Resilience to online disinformation: A framework for cross-national comparative research. *European Journal of Communication*, 35(3), 215-229. Retrieved from: https://eprints.lse.ac.uk/107850/1/dit_com_2020_03_24_why_resilience_to_online_disinformation_varies.pdf
13. Dobrowolska J. (2022). A new look at Chinese disinformation: Growing convergence with Russian narratives. *Media and Social Communication*, 72-81. Retrieved from <https://journals.ptks.pl/compress/article/view/531>
14. Levitsky, S., & Ziblatt, D. (2018). *How democracies die*. New York: Crown Publishers. Retrieved from: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/562246/how-democracies-die-by-steven-levitsky-and-daniel-ziblatt/>
15. Mounk, Y. (2018). *The people vs. democracy: Why our freedom is in danger and how to save it*. Cambridge, MA, and London: Harvard University Press. Retrieved from: <https://www.hup.harvard.edu/books/9780674237681>

Ganna Malkina

*Doctor of political sciences, professor of political science department
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-2307-4702>
e-mail: g.m.malkina@knu.ua*

Volodymyr Fedorchenko

*PhD in Political Science, Associate Professor of political science department
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)
<https://orcid.org/0000-0002-3864-9660>
e-mail: polit-nauk@ukr.net*

**AUTHORITARIAN CHALLENGE TO DEMOCRACIES:
MECHANISMS OF UNDERMINING DEMOCRATIC
INSTITUTIONS**

Abstract

The article analyzes the authoritarian challenge to contemporary democracies through the lens of the resilience of democratic institutions. Drawing on classical and recent approaches to democracy, authoritarianism, and hybrid regimes, it refines the conceptual toolkit and justifies the use of the categories of democratic erosion and democratic backsliding. The article demonstrates that the authoritarian challenge has both external and internal dimensions: from deliberate interference by authoritarian states in electoral processes, the information sphere, and economic security to anti-democratic practices of electorally legitimized elites who dismantle checks and balances, undermine the rule of law, and shrink the space for civil liberties. Special attention is paid to the conditions under which democratic equilibrium can be maintained in times of crisis. The multidimensional nature of democracy's resilience is revealed, combining institutional, structural, and agency-related dimensions and depending on the balance among the subregimes of electoral competition, citizen participation, the rule of law, and effective accountability of those in power. The article proposes an analytical framework that makes it possible to trace how the interplay between external authoritarian influences

and internal anti-democratic tendencies leads to the gradual transformation of consolidated democracies into defective or hybrid regimes without the formal dismantling of democratic institutions. It concludes that the key to strengthening the resilience of democracies lies not only in improving institutional design but also in enhancing the capacity of civil society and international organizations to act as effective safeguards against authoritarian usurpation of power.

Keywords: democracy; authoritarianism; hybrid regimes; competitive authoritarianism; democratic erosion; democratic backsliding; resilience of democracy; external authoritarian influence; internal authoritarian tendencies.

Надійшла до редакції 24.10.2025

Прийнято до друку 27.11.2025

Оприлюднено 29.12.2025